

שער ב':

עניינו של יום

סדר יומו של הגאון האדר"ת, נפש דוד (אות טו):
ביום חמשה עשר בשבט, למדתי הלכות מעשר בספר הרמב"ם
ובגמרא ראש השנה והלאה, וחזרתי לחדש דבר-מה כפי ערכי. ויהא
חשוב כקיום המצווה במעשר אילן, והתפללתי לד' שיזכני באותה
המצווה בפועל ממש מן התורה. ומאז נראה לי, שמה שהראשונים
קבעו יום זה ליום טוב, שלא לומר בו תחנון, הוא להזכירנו מצוות
הפרשת מעשר אילנות, וכדברי חז"ל על הפסוק שתי לבך למסילה
דרך הלכת, עשי לך ציונים.

אשרי עין ראתה זאת

הרב יהודה הלוי עמיחי

ט"ו בשבט חל בעיצומו של החורף; העצים בשלכת, העלים נשרו ויצרו מרבדי עלים חומים-צהובים. העצים אינם חוגגים בט"ו בשבט, הם נראים חגיגיים יותר בט"ו באב. המשנה (ראש השנה, פ"א ה"א) אומרת לנו שלדעת בית הלל חמישה עשר בשבט הוא ראש השנה, ואנו שואלים במה הוא ראש השנה?

ראש השנה איננו יום הדין של האילנות, שהרי המשנה (שם, פ"א מ"ב) אומרת שבארבעה פרקים העולם נידון ובעצרת - שישה בסיוון, נידונים על פירות האילן. אם כן, מהו ראש השנה לאילן שנקבע בט"ו בשבט ומה עלינו לעשות ביום זה? כדי לענות על שאלה זו עלינו לדמיין את ט"ו בשבט לפני אלפיים שנה, כאשר בית המקדש היה קיים, כוהנים בדוכנם ולוויים בשירם וזמרם, והגיע ליל ט"ו בשבט - אחד מראשי השנים.

כל המשפחה הייתה מתכנסת בביתה; בעל הבית ישב עם בני ביתו סביב לשולחנו המעוטר בפירות ארץ ישראל שגדלו בגינתו או שהחליף עם שכנו (באותו הזמן לא יובאו פירות שגדלו בטומאת ארץ העמים) והיה מספר להם בעניין היום ומצוותיו. תחילה הסביר להם שהמצוות התלויות בארץ נותנות את הקדושה בחיי החומר. להיות עובד אדמה אין פירושו להיות עבד לאדמה אלא עבד לקב"ה, והאדם עובד את אדמת הקודש ומקיים את המצוות התלויות בה.

מכאן המשיך בעל הבית והסביר מהי אדמת הקודש, מהי ארץ ישראל, כיצד הובטחה לאברהם אבינו והתקדשה בכיבוש יהושע בן נון, ולאחר מכן בטלה קדושתה הראשונה בגלל כיבושיו של נבוכדנצר, עד שלאחר שבעים שנה חזרו ישראל ובראשם עזרא ונחמיה ויישבו את הארץ, ואז החלה הקדושה השנייה, שהיא קדושת ההתיישבות בארץ, דונם כאן ודונם שם קודשה ארץ ישראל בקדושה הקבועה וקיימת לעד. לאחר הקדמה זו, המשיך בעל הבית והסביר לבני ביתו כיצד גידל את הפירות והירקות שהם רואים על השולחן, איזה מרחק שמר בין הירקות השונים ובין הירק לתבואה. והוסיף לספר בהתפלאות מרובה שבערוגה אחת (בגודל שישה טפחים על שישה טפחים) הצליח לגדל חמישה מיני זרעים, ובערוגה שגובהה טפח הצליח לזרוע י"ג מינים.

כמו כן, הסביר להם שירקות שגדלו תחת הגפנים אסורים בהנאה משום כלאי הכרם, והירקות שנמצאים על שולחנם והיין שהם שותים לא גדלו זה בתחומו של זה, אלא הרחיקו אותם כדי עבודת הכרם.

לאחר שסיים לדון בדיני כלאיים, המשיך להסביר על חיוב ערלה בעצי פרי; בשלוש השנים הראשונות הפירות היו אסורים, והתאפק מלאכלם עד שתגדל הנטיעה ותהא לעץ עושה פרי.

רק פירות שיחנטו לאחר ט"ו בשבט של השנה הרביעית, אפשר יהיה לאכלם בירושלים

לאחר טבילה, אבל לאונן אסור לאכלם. בעזרת השם, תהא כמות גדולה של פירות ולכן יוכל לחלל את שווי הפירות על כסף (כשיפדה לעצמו יוסיף חומש על שווי הפירות), לעלות לירושלים, לקנות בכסף שחולל מאכלים ולאכלם בירושלים כפי שנהגו במעשר שני.

על כן הפירות שהובאו לשולחן שבפניהם, אין בהם כלל מפירות נטע רבעי, אלא הם פירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט של השנה הרביעית משעת הנטיעה והפרישו מהם תרומות ומעשרות.

בעל הבית הסביר לבניו על הכוהנים שמקבלים חלף עבודתם את התרומה הגדולה מאת כל איש מישראל ויכולים לאכלה רק בקדושה ובטהרה, ואין לאכלה כל זמן שלא טבל הכהן והעריב שמשו. הלוויים מקבלים חלף שמירתם על המקדש ושירתם מעשר מפירות כל יהודי, ואולם גם הם חייבים לתת עשירית ממעשרותיהם לכהן, ושאר ישראל צריכים להפריש מעשר שני ולאכלו בטהרה בירושלים עד זמן הביעור, כדי שיעלו ישראל לירושלים ללמוד תורה אצל הכוהנים 'כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו'. כך האריך בעל הבית בכל המצוות התלויות בארץ והסביר לבני ביתו. אשרי עין ראתה כל אלה.

לאחר כשישים שנה (שנת ג' אלפים תתכ"ח) חרב הבית, גלו ישראל ממקומם ופסקה חקלאות בישראל. שליטי הארץ לא נתנו ליהודים להיות בעלי נחלות בארץ, והמעט שנשארו בארץ היו אריסים ועבדי אדונים זרים. מאותו הזמן המצוות התלויות בארץ נהפכו בעיקר ל'דרוש וקבל שכר' ולדאבוננו לא למעשה. בשוכנו לאדמתנו עלינו לחזור לאותו ט"ו בשבט, כפי שנהג אותו בעל הבית לפני כאלפיים שנה, בזמן שהמקדש היה קיים, ולהקדיש את היום למצוות התלויות בארץ. להביא פירות וירקות מארץ ישראל וללמד עליהם ובאמצעותם הלכות כלאיים, ערלה ותרומות ומעשרות כפי שהם נוהגים כיום וכפי שנהגו בזמן שבית המקדש היה קיים, מתוך תפילה שנזכה לקיים את המצוות התלויות בארץ במהרה בימינו.

הראי"ה קוק, אגרות הראי"ה (ח"ב עמ' סא):
על פי המנהג, יש בו (ט"ו בשבט) איזה רושם של יום חגיגה, של
התעוררות לתחייה ישובית בארץ הקודש.

מחנוכה לט"ו בשבט

הרב יואל פרידמן

נאמר בתורה (דברים יט, יט): 'כי ממנו תאכל ואתו לא תכרות, כי האדם עץ השדה'. התורה הקבילה את האדם לאילן. המהר"ל (חדושי אגדות, ח"ב עמ' קיט) מבאר את ההקבלה הזו בצורה נפלאה ואומר כך:

כי האדם עץ השדה - רק שהוא אילן הפוך. כי העץ - שורשו למטה תקוע בארץ, ואילו האדם - שורשו הוא הראש למעלה, והידיים הם ענפי האילן, והרגלים הם ענפים על ענפים, גופו - עיקר האילן. ולמה הוא אילן הפוך? כי העץ שורשו למטה, מפני כי חיותו מן האדמה ולשם פונה שורשו לקבל חיותו מן האדמה. והאדם - חיות נשמתו מן השמים.

בעניין נרות חנוכה, הגמרא (שבת כא ע"א) אומרת שצריך להניחם על פתח ביתו מבחוץ, משום 'פרסומי ניסא', אך בשעת הסכנה מניח על שולחנו ודיו. הרב קוק זצ"ל (עין אי"ה שבת שם) מבאר שבשעת הסכנה, בשעה שהגויים אינם מבינים את ערכם של ישראל ואינם מבינים את התועלת שבחיים האלווקיים והמוסריים של ישראל, אז אין לנו ברירה אלא להתכנס בתוך עצמנו, לאגור בתוכנו כוחות רוחניים, עד שיפוח היום ונסו הצללים'.

כמו באדם כן באילנות, וכך נאמר במשנה (ר"ה פ"א מ"א): 'באחד בשבט - ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים, בחמישה עשר בו'. המשמעות העיקרית של ט"ו בשבט היא לעניין קביעת המעשרות. פירות שחנטו לפני ט"ו בשבט - מעשרותיהם לפי השנה שעברה, ואם חנטו לאחר ט"ו בשבט - מעשרותיהם לפי השנה הבאה.

רש"י (ר"ה יב ע"ב ד"ה מנא הני מילי) וה'תוספות' (שם יד ע"א ד"ה באחד) מסבירים שט"ו בשבט הוא התאריך שקובע זאת, מפני שדרכו של האילן היא לאגור את המזון ואת הכוחות שיצטרך בעתיד:

אילן גדל על מי שנה שחנט בה, שע"י שרף שבא באילן לפני חנטה - פירותיו חונטין ובו נגמרין, ששרף האילן עולה ונכנס בפרי תמיד וממנו גדל.

אנו יכולים ללמוד הרבה מן האילנות.

יש בהם מחשבה לעתיד: האילנות אוגרים את השרף לצורך הוצאת הפירות העתידיים; ויש בהם דבקות במטרה והשתרשות: שורשי האילנות מחפשים מים ומוצאים ומגיעים לכל טיפת מים שנמצאת בסביבתם ומשתרשים עמוק-עמוק באדמה.

חשבון הנפש בראש השנה לאילנות

הרב שמעון בירן הי"ד

מקובל שראש השנה הוא זמן לחשבון נפש. איזה חשבון נפש שייך לעשות בראש השנה לאילנות?

מסופר שחוני המעגל ראה אדם שותל עץ חרוב. התברר לו שעץ חרוב זה ייתן פירות רק בעוד שבעים שנה. תמה חוני ושאל אותו: אם כך, מדוע אתה שותל? האם אתה בטוח שתחיה כל כך הרבה שנים? ענה לו אותו אדם: כשאני נולדתי מצאתי עץ חרוב שאבי שתל. כמו שאבי שתל עץ בשבילי, כך אני שותל לבני (תענית כג ע"א). עומק דבריו של אותו אדם הוא שהוא מרגיש שהוא חוליה בשרשרת הדורות. יש לו ביטחון מוחלט שמשפחתו תמשיך לשבת בחלקת אדמתם ויזכו בעתיד ליהנות מפירות העץ שהוא שתל.

נטיעת עץ היא בראש ובראשונה הכאת שורשים שלך באדמה. ועתה לחשבון הנפש של ט"ו בשבט.

צא ובדוק: האם יש לך הביטחון לטעת עץ פרי בגינתך בשנה זו? האם הכית די שורשים באדמה כאן כדי שתוכל לחכות בביטחון, לא שבעים שנה, אלא עד סיום שנות הערלה ותזכה לאכול מפירות עץ זה?

הבה נבטא את אחיזתנו בארץ בשנה זו, שנה שאינה שנת שמיטה, דווקא בנטיעת עצי פרי בגינותינו. ומי שבעבר נטע, יוסיף עוד שתיל. ובבוא העת, כשהפירות יותרו לאכילה ותזכה לקיים מצוות הפרשת תרומות ומעשרות בפירותיך שלך, תזכה את עם ישראל בברכה נוספת.

שכן אמר רבי אלכסנדר (תנחומא כי תשא יד, א): 'גדול כוחם של מוציאי מעשרות, שהם הופכים את הקללה לברכה'.

בדרך כלל, בתורה הפועל 'להשקיף' מבטא הסתכלות לרעה, כמו שה' השקיף על סדום, אך בפרשת ביעור המעשרות אנו באים בתביעה לקב"ה (דברים כו, טו): 'השקיפה ממעון קדשך מן השמים, וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו, כאשר נשבעת לאבותינו'.

בזכות המעשרות שהפרשנו אנו מצליחים להפוך תכניות קללה של הקב"ה לתכניות ברכה.

זהו למעשה חשבון הנפש הנוסף: את המודעות להפרשת תרומות ומעשרות כהלכה ולהימנעות מאכילת פירות ערלה דרוש מעצמך אך דרוש גם מאחרים.

אצל כל ירקן, בכל מסעדה ובכל רשת שיווק שאל שתי שאלות: האם הפירות בלא חשש ערלה? האם הופרשו מהם תרומות ומעשרות? ואם תיתקל מדי פעם בפנים משתאות של חוסר הבנה, אל דאגה, המסר מחלחל ולחץ הקונים יעשה את שלו להגברת ההקפדה במצוות חשובות אלו בכל המגזרים.

או אז, עם ישראל יוכל לבוא בתביעה לקב"ה: 'וברך את עמך את ישראל ואת האדמה'.

עליית השרף באילנות

הרב דורון ותקין

עיקרו של החורף הוא בחודשי טבת ושבת. בחודשים אלו החורף עוצר את כוחות החיים המעשיים מלהמשיך את מהלכם ומרצם. הוא מקפיא ומונע את מהלך החיים מלהמשיך. אולם יש בכונת הבורא סיבה טבעית לסדר החיים הסגירי והקר. וכך כותב הרב קוק (עולת ראייה, ח"ב עמ' רסב ד"ה הא לחמא):

מה שהחורף מכלה וסוגר את השפעת כוח הצמיחה והגידול, בארצות שתנאי החיים הנם צריכים לזה, מוסיף עז לבד הכוח המקובץ המתאסף מהחסכון ומרעות התפזרות הכוחות, עוד נוסף על זה מכוח ההתפרצות שכנגד המועקה המלחצת על שיא החיים של היקום.

כדוגמת החורף ולחצו על הצומח, יש סדרים עולמיים שבהם ניתנת אפשרות לכוחות של רשעות ורוע בעולם לעצור את ישראל מלהמשיך את שטף כוחם המעשי והזורם. הם לוחצים על ישראל ומנסים לדכאו עד כלותו.

אולם הכוחות העוצרים הללו, בשעת הוצאת זממם ורשעותם גורמים השפעה דומה להשפעה שהחורף משפיע על הצומח: התכנסות הכוחות ואסיפתם במאגר פנימי ויתרה מזאת, אף תגבור הכוח והתחדשותו ביתר שאת, עד להתפרצותו בחזקה לעומת המועקה והחסימה העומדת מולו עד למיגורה וחיסול השפעתה הרעה עליו ועל העולם.

בעיצומו של החורף, באמצעו של חודש שבט, מתחיל השינוי של הזמנים להשפיע על הצומח. בראש השנה לאילנות מתחיל השרף לעלות באילן ומתחילה שנת אילנות חדשה.

הגמרא אומרת (ר"ה יד ע"א): 'הואיל ויצאו רוב גשמי שנה', ורש"י (שם) מפרש: '... ונמצאו הפירות חונטים מעתה'. ולכן שנה חדשה של מעשר בפירות האילן מתחילה.

הראי"ה קוק, מגד ירחים (שבט תרע"א):
שמחו עצי היער, תריע הבריאה, בהתקדש חג ראש השנה לאילנות,
טבע הרענן הושב לתחיה.

ט"ו בשבט - בין ייעוד למציאות

הרב יואל פרידמן

ט"ו בשבט נקרא במשנה ראש השנה לאילן, אך האמת היא שלכאורה עדיף היה לקרוא לו ראש השנה לפירות האילן, כי המשמעויות ההלכתיות של היום הזה נוגעות לפירות דווקא ולא לאילן, וכן כתבו ה'תוספות' (ר"ה י ע"א, ד"ה ופירות): פירות נטיעה זו אסורין עד ט"ו בשבט - דנהי דלנטיעה ראש השנה - תשרי, לעניין ערלה לאילן - מיהא ט"ו בשבט.

סיום שנות הערלה של העץ נקבע לפי ט"ו בשבט, אך תחילת המניין נקבע לפי ראש חודש תשרי. אם כן, ההבחנה היא בין המניין של שנות האילן, המונה את שנותיו לפי חודש תשרי, לבין המניין שנוגע לפירות, שהוא עפ"י חודש שבט. בנוגע לאילן, אם הוא ניטע ארבעים וארבעה יום לפני תשרי, אזי בראש השנה העץ כבר בן שנה. אך גם כאשר עברו שנות הערלה ועמן ראש חודש תשרי, עדיין הפירות אסורים באכילה. הפירות המותרים יהיו רק אלו שיחנטו לאחר ט"ו בשבט של השנה הרביעית.

הסיבה לכך מבוארת בגמרא (ר"ה יד ע"א): אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא, הואיל ויצאו רוב גשמי שנה, ועדיין רוב תקופה מבחוץ. מאי קאמר? הכי קאמר, אף על פי שרוב תקופה מבחוץ, הואיל ויצאו רוב גשמי שנה. ומבאר רש"י:

הואיל ויצאו רוב גשמי שנה - שכבר עבר רוב ימות הגשמים שהוא זמן רביעה ועלה השרף באילנות, ונמצאו הפירות חונטין מעתה. נמצא שתאריך זה משמעותי לתהליך גידול הפירות, לחנטה שלהם, שהיא תחילת היווצרותם, אך אין לו משמעות מיוחדת לתהליך גדילת האילן. השאלה הנשאלת היא, מדוע יש לאילנות צורך בשני ראשי שנים בעוד לדברים אחרים די בראש שנה אחד?

ראש השנה הוא בעל משמעות עבור הדבר שהשנה מתייחסת אליו. זוהי נקודת זמן שהיא גם סוף וגם ראש. לכן זהו זמן לחשבון נפש, חשבון על מה שהיה וחשבון על שיהיה.

אצל האדם נקבע ראש חודש תשרי לראש השנה כי בתאריך זה נברא האדם, וכדברי ר' אליעזר בגמרא (ר"ה י ע"ב): 'בתשרי נברא העולם'. וכיוון שראש חודש תשרי זה היום תחילת מעשיך, לכן הוא עבורנו 'תחילה וראש לפדיון נפשנו'. אך, כאמור, יש הבדל בין האדם לבין האילן, כי בעוד אצל האדם יש ראש אחד לשנה, לאילן יש שניים: התאריך האחד הוא בעבור המצב העכשווי - האילן, והתאריך השני הוא בעבור הפרי - ההמשכיות. לעומת זאת, האדם הוא גם 'אילן' וגם 'פרי', ולכן אצלו התאריך הוא אחד: ראש חודש תשרי הוא ראש השנה.

ייתכן שהצורך בשני ראשי שנה לאילנות נובע מחטאם של האילנות בבריאת העולם, כשהקב"ה אמר 'עץ פרי עושה פרי' והאדמה חטאה והוציאה 'עץ עושה פרי'. המשמעות היא שיש נתק בין העץ לבין הפרי - בין המצב העכשווי לבין המשכיות. הרב קוק זצ"ל (אורות התשובה, פ"ו אות ז) כותב:

מתחילת הבריאה ראוי היה טעם העץ להיות גם הוא כטעם פריו. כל האמצעים המחזיקים איזו מגמה רוחנית גבוהה כללית ראויים היו להיות מוחשים בחוש נשמתי באותו הגובה והנועם, שעצם המגמה מורגשת בו כשאנו מציירים אותה... אבל העצים הנושאים עליהם את הפרי, עם כל נחיצותם לגדול הפרי, נתעבו ונתגשמו ואבדו את טעמם. זהו חטא הארץ, שבעבורו נתקלה כשנתקל גם האדם על חטאו. וכל פגם סופו לתקון. ע"כ מובטחים אנו בברור, שיבואו ימים שתשוב הבריאה לקדמותה, וטעם העץ יהיה כטעם הפרי, כי תשוב הארץ מחטאה, ואורחות החיים המעשיים לא יהיו גורמים לחוץ בעד הנועם של האור האידיאלי, הנתמך בדרכו ע"י אמצעים הגונים. וכן כותב המהר"ל (נצח ישראל, עמ' מז ע"ב) על הפסוק (דברים כ, יט): 'כי לא תשחית את עצה... כי האדם עץ השדה':

כי באמת האדם נקרא עץ השדה... רק שהוא אילן הפוך כי העץ שורשו למטה תקוע בארץ, ואילו האדם שורשו למעלה כי הנשמה הוא שורש שלו הוא מן השמים. והידיים הם ענפי האילן, הרגלים הם ענפים, גופו עיקר האילן. ולמה הוא האילן הפוך? כי העץ שורשו למטה כי העץ חיותו מן האדמה, והאדם חיות נשמתי מן השמים.

אמנם, האדם עדיין לא הגיע לאידאל, אנו עדיין מחכים שלא תהינה ירידות ונפילות בין האידיאליים לבין האמצעיים, אך מכל מקום, הבריאה כשלעצמה הייתה מושלמת, ולכן הראש של השנה וסופה הם אחד. לעומת זאת, הפירות, מיד בתחילת בריאתם הייתה ירידה וחטא, העץ נשאר עצי ולא נעשה 'פרי', ולכן נקבעו שני תאריכים ל'ראש השנה': האחד לנטיעת העץ והאחר לפירות.

ט"ו בשבט - ההלכה והטבע

הרב אברהם סוחובולסקי

ט"ו בשבט נקבע להיות ראש השנה לאילנות לעניין חישוב שנות ערלה ונטע רבעי ולעניין קביעת השנים לחיוב מעשרות. הסיבה היא שעד לתאריך זה כבר עברו רוב ימות הגשמים של השנה, וט"ו בשבט הוא כ'קו פרשת המים'. שני טעמים עיקריים נאמרו לקביעה שט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילן. הטעם האחד הוא שמתאריך זה ואילך מתחילות ההתעוררות והצמיחה של האילנות

(רש"י). הטעם השני הוא שתאריך זה מסמן מכוח אילו גשמים חנטו האילנות (תוספות; ר"ן).

כלומר, כל האילנות שחנטו קודם לט"ו בשבט הושפעו מן הגשמים של השנה שעברה, ולפיכך הם נחשבים כאילו הם חנטו קודם תשרי, כי החנטה הזו היא בהשפעת הגשמים שירדו לפני תשרי. ואילו כל האילנות החונטים מט"ו בשבט ואילך מושפעים מגשמי שנה זו - מן הגשמים שירדו מחודש תשרי ואילך.

ההבדל בין שני הטעמים הוא שלפי הטעם הראשון, יש סיבה מיוחדת לקביעת ראש השנה לאילנות בחודש שבט דווקא, משום שאז מתחדש דבר חדש באילן, וראוי הוא להיות ראש השנה לאילנות.

ואילו לפי הטעם השני, אין ערך מיוחד לחודש שבט, אלא הוא סימן בלבד. לפי טעם זה, נראה שחודש תשרי היה ראוי להיות ראש השנה לאילנות, אבל מכיוון שבתשרי עוד אי אפשר לדעת אילו אילנות שייכים לאותה שנה, נקבע ט"ו בשבט לתאריך שעל פיו אפשר לברר מה גדל מכוח הגשמים שירדו אחר תשרי, ומה גדל מכוח הגשמים שירדו קודם תשרי.

היה מקום לחשוב שט"ו בשבט נקבע בהתאמה לתנאי הטבע בארץ ישראל, אך אם היה כן, צריך היה לקבוע את ראש השנה לפירות האילן לפי תקופת החמה, שהיא המשפיעה העיקרית על תופעות הטבע, ולא לפי התאריך העברי. ואם כן, בשנה מעוברת היה צורך לאחר את ראש השנה לאילנות בחודש, כי רק אז אפשר היה לומר שכבר עברו רוב ימות הגשמים והשרף מתחיל לעלות באילנות.

השאלה מדוע אין מאחרים את ראש השנה לאילן בשנה מעוברת נידונה בגמרא, והתשובה היא: 'הלך אחר רוב שנים'.

בהבנה פשוטה נראה שכוונת הגמרא היא שאכן, תאריך זה אינו מדויק בשנה מעוברת, אלא שחז"ל קבעו תאריך המתאים לרוב השנים.

אך ה'חתם סופר' בתשובותיו (או"ח סי' יד), מבאר את כוונת הגמרא באופן שונה: אבל האמת יורה דרכו על היסוד והשורש, דהטבע משועבדת לתורתנו הקדושה וכל דבר הנוגע לתורתנו הקדושה משועבדת הטבע לתורה ודיניה, וחונטים האילנות כמו ברוב השנים בשבט הסמוך לטבת, ומי שאמר לשמן וידלוק יאמר לחומץ וידלוק, והקור לא יזיק.

מדברי ה'חתם סופר' נמצאנו למדים מהו ערכו של ראש השנה לאילנות. יום זה אינו רק סימן בעלמא המורה לאיזו שנה שייכים האילנות, וכן אין הוא רק שלב חדש, טבעי, שמתחיל מעתה באילנות, אלא יום זה מיוחד הוא ובעל ערך מפני שהתורה קבעה אותו, ועל כן בכוחו להשפיע על הטבע. חז"ל קבעו את יום ט"ו בשבט בתור ראש השנה לאילנות לא רק מתוך הסתכלות בטבע ולא מתוך השקפה שהטבע משפיע על ההלכה, אלא לימדונו חז"ל שבכוח ההלכה לפעול על הטבע, ולכן אף בשנה מעוברת יתחילו הפירות לחנוט מחודש שבט.

כך גם השיב הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל בנוגע לשאלת התאריך הקובע את שנת המעשר של פירות שיובאו לארץ ישראל מן הארצות הדרומיות ונגמרה מלאכתן בארץ: 'הוא [ט"ו בשבט] הלכה למשה מסיני ורק נתנו בגמרא טעמים על עיקר ההלכה'.

ערכו של ט"ו בשבט אינו מצד הטבע, אלא מכוח הקביעה שהתורה קבעה אותו ליום ראש השנה לאילן. ומפני שהתורה קבעה תאריך זה, משפיע הוא על הטבע של הפירות.

הראי"ה קוק, אורות התחייה (פרק ה):

כשאנו מקיימים עתה מצוות תרומה ומעשר, גם בשעה שאין לנו כל היסודות הממשיים שמצוות אלו בנויות עליהן, לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו, הנה החיזיון מתייצב לפנינו והננו מתמלאים רוח שירה רוממה בתעופת נשרים, לעומת האורה של הימים המאושרים המחכים לאומתנו על אדמתנו הברוכה.

הנה, המקדש על מכונו לגאון ולכבוד לכל הגויים והממלכות, והנה אנו נושאים ברינה אלומות ארץ חמדתנו, באים ברוח מלא חפש אמתי ובטחה טהורה אל הגורן והיקב המלאים בר ויין ולבנו שמח על טוב ארץ חמדה, והנה לפנינו מופיעים כוהנים אנשי קודש משרתי מקדש ד' אלהי ישראל, לבם מלא אהבה וחסד, רוח הקודש שפוך על פניהם, וזוכרים אנו את כל רוממות רגשי הקודש אשר מלאנו בעת ראינו את פניהם בעלותנו לרגל, בראותנו אותם בעומדם לשרת בתוך מקדשנו גאון עוזנו ומחמד עינינו. כמה נהדרים ונעימים הם לנו. ועתה, הנה גורננו המלא ברכת ד' מארץ חמדה זאת אשר הנחלנו מאבותינו, וחלקי האנשים הללו, אנשי הרוח, אתנו הם. מאושרים אנו לתן להם את תרומתם בשמחה, מוצאים אנחנו בקרבנו רגש מרומם ועולים יחד עם התרומה אל אותו הגובה הרוחני ששם אנשי קודש הללו מתעלים, ונפשנו רוויה ממגד שמים.

והנה הלויים, אלה הטובים והענוגים אשר לקחו לבכנו בנועם זמרתם בקודש בהתקדש חג, כאשר עלינו לראות בהדרת כבוד מקדש אל בירושלים לראות את פני האדון ד' אלהי ישראל. פניהם הצוהלים ועדינים מזכירים לנו את זמרתם קודש, ואנחנו מתעדנים בנחלי עדנים רוחניים ונותנים להם בלב מלא שמחה ואושר את חלקם את המעשר. עוד נתראה בהר ד' במועד הקרוב ומה ירהב לבכנו לראות אלה כהני ד' ולוייו בעבודת קדשם ובשירת עוזם. אשרי העם שככה לו אשרי העם שד' אלהיו.

ט"ו בשבט ולימוד תורה

הרב נתנאל אורבך

ביום זה של ט"ו בשבט נוהגים מקצת דיני יום טוב, כדברי הגר"א (ביאור הגר"א, או"ח קלא, ו) שאין אומרים תחנון בט"ו בשבט: 'שהוא ר"ה לאילנות וכמו כל ד' ראשי שנים שהן יו"ט'.

יש להבין במה התייחד ראש שנה זה משאר ראשי שנים האמורים במשנה, כמו א' אלול - ראש השנה למעשר בהמה, שנוהגים בו מדיני יום טוב ובהם לא.

יש קשר בין העץ לבין האדם והתורה, בנוגע לאדם נאמר: 'כי האדם עץ השדה', ובנוגע לתורה נאמר: 'עץ חיים היא למחזיקים בה'. חודש שבט מאחד ומקשר בין האדם לבין התורה, שהרי לא בכדי 'הואיל משה באר את התורה' דווקא בחודש שבט. חודש זה, המסוגל לברכה בפירות, מסוגל הוא גם לברכה בהבנת התורה, שהיא הפרי הגדל מן העץ, שהוא האדם.

ואכן, כתב 'חידושי הרי"מ' (ט"ו בשבט):

אפשר להכיר בחידושי תורה שנאמרו קודם ט"ו בשבט ולאחר ט"ו בשבט.

בחודש שבט מגישים מן השמים חידושי תורה מה שהאדם יחדש כל ימות

השנה, זה מה דכתיב... הואיל משה באר את התורה.

הוא מוסיף ומבאר שהעיתוי היה בחודש שבט בשנה הארבעים, שעד שנה זו אין אדם עומד על דעת רבו. כמו כן, משה יכול היה לחבר את התורה שבכתב עם זו שבעל פה דווקא בשנה הארבעים, וזכה להבין בה ולבאר ספקותיה.

אם כן, הפרי של 'האדם עץ השדה' הוא חידושי התורה שלו והבנתו הבהירה בתורה שבכתב.

וכתב הרב אריה צבי פרומר, שו"ת 'ארץ צבי' (ח"ב עמ' שמד), בשם ה'אבני נזר':

כי בכל שנה אחר ט"ו בשבט הוא מרגיש שינוי בחידושי תורה שלו, שעיקר

ראש השנה לאילן קאי על חידושי תורה.

היסוד להשוואה בין התפתחות האדם בתורה לבין התפתחות העץ, הבאה לידי ביטוי בט"ו בשבט, נמצא בדברי המהר"ל (נצח ישראל, פרק מו) הטוען שההשפעה הגשמית בעולם היא סימן להשפעה רוחנית.

אם כן, ההשפעה הגשמית של החנטה ממי הגשמים, המביאה לידי גידול הפירות, היא גם השפעה רוחנית לאדם, המשול לעץ, בגידול פירותיו.

דברים אלו מבוטאים יפה בדברי רש"י (תהילים סז, ב) על הפסוק: 'אֵלֵהִים יִחַנְנוּ וְיִבְרְכְנוּ יָאֵר פָּנָיו אֲתָנּוּ סֵלָה'. הוא מפרש: 'יאר פניו - להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר'.

כלומר, גילוי השכינה והארת הפנים של הקב"ה מתגלות בטל ובמטר, בהשפעה גשמית. לאור דברים אלו נוכל להבין את מנהג אכילת פירות מפירותיה של ארץ ישראל ביום

זה:

ארץ ישראל מסוגלת להשראת שכינה, 'עיני ה' אלוֹקִיךָ בה', וסגולה זו מועילה בלימוד התורה ובהבנתה, כדברי ה'ספרי' (דברים, פסקה לז): 'תבל זו ארץ ישראל, למה נקרא שמה תבל? על שם תבלין שבתוכה. איזהו תבלין שבתוכה? זו תורה, שנאמר בגויים אין תורה, מכאן שהתורה בארץ ישראל'.
כמו כן מצאנו רעיון זה בדברי המדרש (בראשית רבה, פרשה טז): 'זזהב הארץ ההיא טוב, מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל'.
מיצויה של הסגולה הזו, המסייע להבנת התורה, בא לידי ביטוי באכילת פירותיה של ארץ ישראל, וכפי שכתב הב"ח (או"ח סי' רח):
קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה, היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ... ועל כן ניחא שאנו מכניסים בברכה זו ונאכל מפריה ונשבע מטובה כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה. ארץ ישראל קיבלה את התואר 'זבת חלב ודבש', וביאר החתם סופר (חולין קמב ע"א): 'זה התואר מורה עוד קדושת הארץ ופירותיו כי הם מולידים קדושה בנפש האוכל אותם ומוסיף אהבה ודבקות בה' כי התורה הברורה בלי סיג ופסולת נקרא דבש וחלב תחת לשונך כמו הדבש המוציאין מקליפת התמרה והחלב מוצא מקליפת הנחל שעליה, כן פירות א"י'.
וכעין זה כתב רבי יעקב עמדין (מור וקציעה סי' רח) שפירותיה של ארץ ישראל מוסיפים חכמה באדם האוכלם, על דרך האמור 'אוריא דארץ ישראל מחכים'.
נמצאנו למדים שההתפתחות הגשמית של האילן משפיעה על התפתחותו הרוחנית של האדם, 'כי האדם עץ השדה'.

רש"י הירש, במעגלי השנה (ח"ב עמ' צג):

בט"ו בשבט נפתחת שנת המעשרות החדשה של פירות האילן. תהליך ההבראה והתרעננות הטבע המתחולל בעקבות בחורף השולם ברובו הגדול, ואפשר כבר להבחין בסימני המרץ של מיץ ההפראה טרי, והלשד המחודש הזורם מעתה בעורקי החיים של עצי הפרי.
לפיכך מונה החוק היהודי את שנת הולדתן של הפירות מיום זה, מחמישה עשר בשבט, וקובע בהתאם לכך את סדרן של החובות המוטלות על החקלאי בישראל, בפרוס חניטת יבול השנה החדשה... אין ליום זה השלכות מיוחדות זולת אופיו החגיגי במקצת שמוצא לו ביטוי בסדר התפילה. ומכל מקום, הננו מקדישים ג"כ תשומת לב ומחשבה ליום זה, מכיוון שהוא מעניק לנו הזדמנות יוצאת מן הכלל לחזור בדרך של התבוננות לתוך עומק רוחה של היהדות.

ט"ו בשבט לאילן ולאדם

הרב יואל פרידמן

נהגו שלא ליפול על פניהם בט"ו באב, ולא בט"ו בשבט' (שו"ע או"ח סי' קלא סעי' ו). והוסיף המג"א (ס"ק טז): 'ונוהגין האשכנזים להרבות במיני פירות של אילנות'. יש לשאול מדוע ביום שהפירות מתחילים לחנוט, אין אומרים תחנון? לכאורה, משמעות היום היא משמעות הלכתית גרידא ונוגעת לקביעת השנה למעשרות, ומהי אפוא חשיבותו לאדם?

ההשוואה בין העץ לאדם נכתבה בתורה (דברים כ, יט): 'כי האדם עץ השדה', ובנביא (ישעיהו סה, כב): 'כימי העץ ימי עמי'.

המהר"ל מבאר השוואה זו (נצח ישראל עמ' מז) וכותב שהאדם הוא עץ הפוך, שכן העץ, שורשו בקרקע כי חיותו מן הקרקע, ואילו האדם, שורשו בשמים כי 'בצלם אלקים ברא אותו'.

הרב שמואל יעקב רובינשטיין זצ"ל בספרו 'שארית מנחם' (ח"ג עמ' שעז) מסביר בצורה נפלאה את ההקבלה בין העץ לבין האדם הישראלי:

על רצונו הפנימי של האדם הישראלי אפשר ללמוד מהרמב"ם (הל' גירושין פ"ב ה"כ) שכותב שבית דין כופים, במקרים מסוימים, את האדם לתת גט, ואין בכך חסרון של גט מעושה. הטעם הוא, כי רצונו של האדם מישראל לקיים את המצוות ואת רצון חכמים, אלא שיצר הרע הוא שאונס אותו לעבור עבירות. הכפייה אינה כדי לאנוס אותו לתת את הגט, אלא לשחרר אותו מכבלי היצר הרע. זאת הסיבה גם שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, כי בעצם זהו רצונו הפנימי, אלא שהוא מעוכב בגלל סיבות צדדיות שאינן תלויות בו. לעומת זאת, בגוי, אין הקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה, כי אין הוא משתוקק לקיים מצוות.

הרב רובינשטיין זצ"ל מסביר שזהו גם ההבדל בין הירק לבין האילן. בירק הלקיטה קובעת את השנה למעשרות ובאילן החנטה. אף שבזמן החנטה, תחילת היווצרות הפרי, הפרי עדיין בתחילת גידולו, אנו רואים אותו כאילו הוא כבר מוכן ובשל. הסיבה היא כי לאילן שורשים חזקים ועמוקים באדמה המאפשרים לו לאגור את מזונו וערבים להמשך קיומו.

לעומת זאת, הירק הוא צמח חד-שנתי, ויש לו שורשים חלשים, וכושר יניקתם שטחי, והריהו גדל על כל מים, וממילא אין ערובה לקיומו עד גמר גידולו. נמצאנו למדים שההקבלה בין העץ לאדם היא שבשניהם אנו מוצאים שעומק השורשיות היא הערובה להוצאת הכוחות הפנימיים מן הכוח אל הפועל.

הערך הסוציאלי של ט"ו בשבט

הרב יעקב אריאל

משמעותה של קדושת האדמה בארץ ישראל מחייבת רגישות ופתיחות כלפי האדם. אדמה זו אינה סתם פיסת קרקע, אלא אדמה ספוגת ערכים חברתיים ותרבותיים. את כל אלו בא לבטא ט"ו בשבט.

ט"ו בשבט הוא תחילת שנת המס מפרי הארץ. וכשם שבכל מערכת מסים אין אפשרות לקזז רווחים של שנה אחת על חשבון הפסדים של שנה אחרת, כך גם במס המועלה מפרי הארץ, אין להפריש תרומות ומעשרות מפרי שנה זו על פרי שנה אחרת. חשבון כל שנה הוא סגור ונפרד במסגרת אותה שנה. המסים המועלים מכל פרי ופרי הגדל בארץ מיועדים למטרות סוציאליות, לתשלומי העברה מבעלי היכולת למוגבלים, מבעלי הרכוש לחסרי הרכוש. לכוהן וללוי אין נחלה בארץ; גורלו של העני לא שפר עליו והוא נאלץ להזדקק לבריות. לכל אלה זיכתה התורה חלק מפרי הארץ. אין הבעלים רשאים ליהנות מיבול אדמתם אלא לאחר שהפרישו לנזקקים את חלקם. בכך שונה פרי הגדל באדמת ארץ ישראל מכל פרי אחר בעולם. פרי הגדל בארץ מכיל בתוכו חלקים המיועדים לחסרי רכוש, ורק אחרי הפרשת החלקים האלו, הפרי מותר באכילה.

בכך מתבטאת קדושת הארץ, במחויבות לשתף את הזולת ביבול. יחד עם אכילת הפרי האדם סופג לתוכו ערכים מוסריים ותרבותיים. צורכי הזולת משולבים במסרים רוחניים. מעשר עני מיועד אמנם למטרות סוציאליות בלבד, אולם התרומות לכוהן וללוי כוללות גם ערך רוחני מוסף. הם לא נחלו חלק בארץ כי ה' הוא נחלתם, משום שייעודם לעבדו במקדש ולהרביץ תורה בישראל: 'וורו משפטיך ליעקב ותורתך ישראל'. התמיכה בהם כוללת גם הכרה בצורכי הרוח והתרבות שלנו. צורכי האדם וערכי שמים כרוכים בהם בו זמנית.

ערך סוציאלי מיוחד במינו מתבטא במעשר שני. האדם צריך לדאוג גם לעצמו, עליו להפריש מעשר מפירותיו וליעדם לפיתוח אישיותו הרוחנית. אל לו לשקוע רק בעבודה מפרכת הבולעת גם את ראשו. עליו להעלות פירות אלו או את פדיונם לירושלים ולאכלם שם באווירה מיוחדת, בקדושה ובטהרה, 'למען תלמד ליראה את ה' אלוקיך'. שילוב ערכים זה מבטא את תפיסתה הסוציאלית של התורה, לא סוציאליות בתור צורך אנושי בלבד, אלא גם בתור ערך דתי. מקור הסמכות למחויבות הסוציאלית הוא ה' - 'ואהבת לרעך כמוך אני ה'.

'וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטובה'

הרב בן ציון קריגר

מורנו ורבנו, הרב אביגדר נבנצל (שיחות לספר דברים, פרשת עקב עמ' עג), נשאל בידי ר' יונה עמנואל ז"ל: כיוון שחובת ברכת המזון נלמדה מן הפסוק: 'ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך', ולפני פסוק זה מופיעים פסוקים העוסקים בכניסה לארץ ישראל, נמצא שדווקא בנוגע לארץ ישראל נאמר ההמשך: 'ואכלת ושבעת וברכת', ואם כן, מניין לנו שהתורה חייבה לברך גם על לחם שנעשה מחיטה שגדלה בחוץ לארץ?

אפשר עוד לשאול: מניין שיהודי שיושב בחו"ל ואוכל שם אפילו מלחמה של ארץ ישראל חייב בברכת המזון? ומדוע יהודי שאוכל בחו"ל מלחמה של חו"ל צריך להודות לה' על שהנחיל לנו את ארץ ישראל?

שאלה זו שואל רבי צדוק הכהן (פרי צדיק, ט"ו בשבט ס"ק ג). הוא מאשש את שאלתו על פי הגמרא בברכות (כ ע"ב), הדנה בפטור נשים מברכת המזון מן התורה, כיוון שלא נטלו חלק בארץ. מוכח משם שברכת המזון אכן קשורה לארץ ישראל דווקא, ומניין שמברכים גם בחוץ לארץ?

עוד הקשה שם על כך שחוגגים ט"ו בשבט בחו"ל:

אך לכאורה יש להבין, הא טעם דשבט ר"ה לאילן הוא, מפני שיצאו רוב גשמי שנה (ר"ה יד ע"א) ואז זמן חנטת הפירות (רש"י), וזהו רק בא"י ואיזו טעם שיהיה ט"ו בשבט ר"ה לאילן בחו"ל? ומנהג ישראל לאכול פירות בט"ו בשבט אף בחו"ל, ואם היו אוכלים מפירות א"י דוקא היה מקום, אבל המנהג לאכול פירות חו"ל? גם כל עניין ר"ה לאילן, הוא לעניין מעשר וזה אינו נוהג בחו"ל. אבל באמת הוא על פי מה שכתוב (תענית י ע"א) ארץ ישראל שותה מי גשמים וכל העולם כולו מתמצית ארץ ישראל, שנאמר: הנתן מטר על פני ארץ, ושלח מים על פני חוצות (איוב ה, י), ארץ ישראל שותה תחילה וכל העולם כולו לבסוף. נמצא שבכל העולם המזון הוא רק מתמצית ארץ ישראל... ושפיר יש שייכות ברכת הארץ לברכת המזון אף בחו"ל.

וכן מצאנו שלא כמצרים, על ארץ ישראל נאמר שה' דורש אותה, תמיד עיני ה' בה מראשית השנה ועד אחריתה. ותמה רש"י שם: וכי את שאר הארצות אין הוא דורש? הלוא נאמר 'להמטיר על ארץ לא איש' (איוב לח, כו).

והשיב: 'אלא כביכול אינו דורש אלא אותה, ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה'.

מעין זה כתב גם הרמב"ן שם: 'ויש בו סוד עמוק, כי הארץ הזאת נדרשת בכל והיא הכל, וכל הארצות מתפרנסות ממנה באמת'.

עתה אנו מבינים מדוע מברכים ברכת המזון גם בחו"ל ומדוע אנו מודים שם לה' על הארץ הטובה שהוא הנחיל לנו כאן ומדוע אנו חוגגים את ט"ו בשבט בנכר.

אך לא ברור מדוע כשאנו אוכלים פרוסת לחם, אנו צריכים להודות לה' על 'בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלימדתנו ועל חקיך שהודעתנו', ומדוע תיקנו לנו לבקש בברכת המזון על ירושלים ועל ציון ועל בית המקדש?
תשובה לכך אפשר למצוא בדברי ה'שפת אמת' (דברים, פרשת עקב שנת תרנ"ח).
הוא מקשה: מדוע תלתה התורה את חיוב ברכת המזון בבואנו לארץ, והלוא כבר משה רבנו תיקן לישראל את ברכת 'הזן' עוד במדבר? ומבאר:

והענין הוא מה שעיקר ברכת המזון תלוי בארץ, דכתיב ארוהה האדמה, ולכך אין ארוה מדבק בברוך, ואי אפשר לברך עד שיצא המזון מכלל ארוה לברוך. ובכניסת בני ישראל לארץ ישראל, הוציאו הארץ מכלל ארוה.

ולכן כתוב מביאך אל ארץ טובה... אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, שעד עתה היה הארץ במוסכניתא, עד שביררו בני ישראל טוב מרע, הפך ממה שכתוב בעצבון תאכלנה. ומקודם היה א"י תחת הכנעני הארוה, וכשנעשית נחלה לבני ישראל, נתבררה ואז יכול לחול ברכת ה'. לכן ארץ ישראל שיצא מכלל ארוה לברוך היה הכנה לברך המזון אפילו בחו"ל, כמו שאמרו חז"ל ה' אלקיך דורש אותה ובשבילה דורש כל הארצות.

למדנו מדבריו שעם בואנו לארץ הוצאנו אותה מכלל 'ארוה' ל'ברוך', וכך היא הפכה לארץ טובה, חמודה ורחבה, לארץ זבת חלב ודבש, לגן עדן של עצי פרי שעניי ה' בו מראשית השנה ועד אחריתה.

כמובן שמהפך דרמתי כזה קורה לא רק בגלל כניסתנו הפיזית לארץ, אלא גם בזכות הברית והתורה והמצווה ובזכות ירושלים ובית המקדש, ששם מקום כבודו ושם עיניו ולבו של ה' כל הימים.

על כן בבואנו לברך את הארץ 'הנדרשת בכל והיא הכל', עלינו להתייחס בברכה גם לברית וגם לתורה וגם לירושלים וגם לבית המקדש.

רבי לוי יצחק מברדיטשוב, קדושת לוי (ליקוטים ד"ה מחמישה):
ט"ו בשבט הוא הכנה לפסח, ופסח הוא הכנה למתן תורה, נמצא ט"ו בשבט הוא הכנה למתן תורה, והא ראייה גם כן, שהתורה ניתנה בסיון ומשה רבינו ע"ה אמר משנה תורה בשבט ככתוב בעשתי עשר חודש, הרי ראייה שחודש שבט הוא הכנה למתן תורה.

ט"ו בשבט - תורה, מקדש, עם וארץ

הרב דב כהן

הקשר בין ט"ו בשבט לארץ ישראל הוא שט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות. והמשמעות העיקרית של קביעה זו היא בנוגע למצוות התלויות בארץ (ראש השנה פ"א, מ"א).

בחודש שבט קיים גם ממד לאומי. שנים עשר החודשים הם כנגד שנים עשר השבטים (טור שו"ע, ס' תיז). לפי הסדר המובא בשם האר"י ז"ל, השבט האחד עשר הוא שבט אשר (כעולה מסדר הדגלים, קורבנות הנשיאים ועוד) וכנגדו חודש שבט (בני יששכר, חודש שבט, סוף מאמר א).

המשכן נבנה בידי בצלאל משבט יהודה ואהליאב משבט דן. המקדש נבנה בידי שלמה משבט יהודה וחירם משבט נפתלי.

המדרש (שמות רבה, סוף פרשה מ) מדגיש ששבטים אלו נמצאים בשני הקצוות של סולם החשיבות בעם ישראל. נראה שעומדת כאן כוונה לאיחוד עם ישראל כולו סביב המשכן והמקדש ובנייתם, על ידי שילובם של שבטים הנמצאים בשני הקצוות המנוגדים מצד מעמדם.

במקביל מופיע במדרש (בראשית רבה, סוף פרשה עא, וסוף פרשה צט) שבנותיו של אשר היו נשואות לכהנים גדולים ולמלכים הנמשחים בשמן זית.

מסתבר שנפתלי ודן עולים בחשיבות על אשר, שכן אשר היה הצעיר מבין בני השפחות והוא בן שפחת לאה, בעוד דן ונפתלי היו בני שפחת רחל, האהובה. אם כן, נישואי בנות אשר לכהנים גדולים ומלכים היו מאחדים את השבטים השונים במעמדם והיו ביטוי עז לקשר בין כל חלקי האומה הישראלית.

בנחלת אשר הזיתים מרובים, וכן ציינוהו יעקב ומשה בברכתם.

הזית הוא משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל. שמן הזית משמש בבית המקדש למנורה ולשמן המשחה, ועם ישראל נמשל לזית בכמה מקומות, 'זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך' (ירמיהו יא, טז).

יתרה מזאת, על עלה הזית שהביאה היונה לנח נאמר בגמרא (עירובין יח ע"ב): 'רבנו של עולם, יהיו מזונותי מרויך כזית ומסורין בידך, ואל יהיו מתוקין כדבש ותלויין ביד בשר ודם'. הזית מביע רצון וצורך להסתמכות תמידית וקרובה לקב"ה ואי הזדקקות לידי בשר ודם. ייתכן שיש רמז לדבר בתהילים (קלג): 'שיר המעלות לדוד הנה מה טוב ומה נעים שבט אחים גם יחד (איחוד כל חלקי האומה). כשמן הטוב על הראש (אותיות אשר) יורד על הזקן. זקן אהרון (שמן שבא מאשר קשור לאהרון הכהן)... כטל חרמון שיוורד על הררי ציון כי שם ציווה ה' את הברכה' (קשר למקדש, לכהונה, לעם ולארץ).

זווית נוספת קיימת בחודש שבט: 'ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד

לחודש... הואיל משה באר את התורה הזאת' (דברים א, ג-ה). משה החל לומר את ספר דברים בראש חודש שבט. ספר דברים הוא המקשר בין התורה שבכתב לבין התורה שבעל פה.

הזית, שמאפיין את שבט אשר, המקביל לחודש שבט, קשור אף הוא לתורה: 'הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה שנאמר ויקחו אליך שמן זית זך' (ברכות נז ע"א). וכן: 'ויאמר אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ' (זכריה ד, יד). ובראשית הפרק (שם, ג): 'ושנים זיתים עליה', ודורשת הגמרא בסנהדרין (כד ע"א): 'יצהר - אמר ר' יצחק, אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שנוחין (גירסת הב"ח שמשמנין) זה לזה בהלכה כשמן זית, ושנים זיתים עליה - אלו תלמידי חכמים שבבבל שמרוין זה לזה בהלכה כזית'.

הקשר בין התורה לשמן בא לידי ביטוי גם בדרשת חז"ל על הפסוק 'וחובל עול מפני שמן': עולו של סנחריב נשבר בזכות השמן שדלק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בזמן חזקיהו (סנהדרין צד ע"א). כמו כן, אפשר למצוא קשר זה בעובדה שמנחת חוטא מוקרבת בלא שמן, כי היא מנחת קנאות מזכרת עוון, מכאן שהשמן והחטא הם דברים הפוכים.

הרב לוי יצחק מברדיטשוב (קדושת לוי, ליקוטים) כתב:

מחמשה עשר בשבט עד ר"ח ניסן כאשר היה מקדשים ע"פ הראיה מ"ה ימים, וכן מחמשה עשר באב עד ר"ה מ"ה ימים. הכלל, כי ר"א ור"י חד סבר בניסן נברא עולם וחד סבר בתשרי נברא עולם. והנה התוספות בר"ה (כז ע"א ד"ה כמאן) מפרש האדם נברא בכ"ה באלול ונמצא מט"ו באב עד כ"ה אלול ארבעים יום נגד יצירת הולד. וכן למ"ד בניסן נברא עולם, האדם נברא בכ"ה באדר. נמצא מט"ו בשבט עד כ"ה אדר ארבעים יום נגד יצירת הולד. ובאמת אנן פסקינן כשני המ"ד וזה שאנו עושין יומא דפגרא בט"ו באב וט"ו בשבט. ונמצא ט"ו בשבט הוא הכנה לפסח ופסח הוא הכנה למתן תורה. נמצא ט"ו בשבט הוא הכנה למתן תורה. והאראיה גם כן שהתורה ניתנה בסיון ומשרע"ה אמר משנה תורה בשבט ככתוב בעשתי עשר חודש, הרי ראייה שחודש שבט הוא הכנה למתן תורה.

בעקבות כמה ספרי חסידות (בני יששכר, פרי צדיק וספר הזכות), הרב אליהו כי טוב מסכם כך (ספר התודעה, חודש שבט):

לכן אמרו חכמים האחרונים, משול אחד בשבט כיום מתן תורה. בשישי בסיון נתנה תורה לישראל ואותו היום מסוגל לקבלת עול תורה ומצוות, בכל שנה, אף באחד בשבט נפתחים בלבות ישראל מעינות חדשים של תורה, כיון שבו ביום נתן לישראל משנה תורה, וכל הימים האלה שבין אחד בשבט לז' באדר, מסוגלים לזכות בהם לכוח התחדשות בעסק התורה והמצווה.

לאור כל האמור לעיל, אפשר לראות את ט"ו בשבט בתור היום המרכזי בחודש שבט, חודש שיש בו קשר מיוחד לתורה, למקדש, לעם ישראל, לארץ ישראל ולנושאי פרנסה מיוחדים המצביעים על קשר קרוב לקב"ה.

ט"ו בשבט - יום חיבת הארץ

הרב יעקב אריאל

כל מצווה ומצווה טעונה חיבה. מצוות מקיימים לא רק בתור עול חיצוני, אלא בתור חפץ אהוב וחביב. אולם חיבת כל המצוות אינה ערך עצמי, היא חלק מקיום המצווה. לחיבת ארץ ישראל נועד מקום מיוחד, היא מצווה בפני עצמה. גם כשאין מקיימים מצוות ישוב הארץ בפועל, יש לפחות מצווה לחבבה, וקל וחומר כשמקיימים את המצווה בפועל.

לכאורה, ט"ו בשבט אינו אלא תאריך פרוזאי של חישובי הלכות הקשורות במצוות התלויות בארץ: תרומה, מעשרות, ערלה, רבעי ואולי אף שביעית. אולם בהתייחסות הטבעית הלאומית תפס ט"ו בשבט מקום מכובד יותר. היה זה היום שבו התמלא הלב רגשי אהבה חמים וכיסופים עזים לארץ ישראל, מצוותיה ונופיה, פירותיה ונטיעותיה, עברה ועתידה.

ייתכן שבגלות, כיוון שלא יכלו לקיים את המצוות התלויות בארץ, היה צורך ליצוק ליום תוכן רגשי יותר במקום המצוות המעשיות התלויות בו. אך גם בארץ אין אנו פטורים מלייחד גם את הלב ביום זה, נוסף על המוח. אדרבה, בארץ חובת החיבה גדולה יותר, כי היא באה גם לידי ביטוי ממשי בכל הווייתנו.

הלב והמוח, החיבה והחובה, המצוות התלויות בארץ והקשר הנפשי לארץ ישראל - חד הם.

ואכן, מתגלית כאן גישה עמוקה. חיבת הארץ אינה רק אהבת נופה ואתריה, אינה רק בניינה וגאולתה משממותיה. חיבת הארץ היא התקשרות נפשית עמוקה עם קדושתה, ערכיה וסגולותיה. זו הארץ הנבחרת בידי ה', המושגחת בידיו, האהובה עליו. לכן בחר לשכון בה. לכן גם נצטווה הארץ במצוות מיוחדות, כי לא סתם פיסת קרקע היא, אלא ארץ הקודש, וקדושתה מתבטאת ביחס מעשי מיוחד.

ארץ ישראל אינה רק טריטוריה. היא אינה מקום בלבד, המאפשר לנו לגור בו. היא אינה רק אדמה המפרנסת אותנו. היא אינה רק נוף המהנה אותנו.

היא גם כל אלה, אך בעיקר הרבה יותר מאלה. עובדה היא שגם כאשר לא היינו בה פיזית, הייתה היא בנו נפשית. קשרינו הטמירים עם ארצנו, לא זו בלבד שלא נתרופפו בעת ריחוקנו הפיזי ממנה, אלא שלמרביית הפלא התהדקו והועמקו.

כי הקשר העמוק הקושר את עם ישראל לארצו אינו קשר חיצוני, אלא קשר פנימי, מהותי. המצוות התלויות בארץ מבטאות בדרך ההלכה המעשית, שהיא הביטוי החשוב ביותר שאנו יכולים לבטא בו קשר מיוחד זה - שקרקע זו אינה כיתר הקרקעות בעולם. אדמת קודש היא, ולכן חייבת היא במצוות מיוחדות רצה הקב"ה לזכות את ארץ ישראל, לפיכך הרבה בה תורה ומצוות.

לדעת הרמב"ן, כל המצוות שבתורה, גם אלו שאינן תלויות בארץ, קשורות בטבורן לארץ ישראל. ואף לדעת הרמב"ם, שאינו מסביר כך, חלקים מרכזיים בהווייתנו הדתית היו מתמוטטים, חלילה, בלי ארץ ישראל.

לדוגמה, כל לוח השנה ומערכת החגים תלויים בארץ ישראל. ולכן גם עונות השנה הנוהגות בארץ הן הקובעות את אופי חגיגנו וזמנם ומחייבות כל יהודי באשר הוא שם, גם כשהעונה שהוא חי בה אינה תואמת את החג. יהודי באוסטרליה חוגג את חג האביב בסתיו ואת חג האסיף באביב. וכך יאה לו, אין זה מקומו הטבעי.

קיומה המלא של תורתנו ושל מוסדותינו הלאומיים: משפט, מלכות, כהונה ונבואה, יכול לצאת אל הפועל רק בארץ ישראל. לכן כל תפילותינו, תקוותינו, מאויינינו ושאיותינו מתמקדים בארץ. כל הדר בחו"ל דומה למי שאין לו א-לוה, חייו הרוחניים חסרי משמעות הם, הוא חסר השראה, חסר אמונה וחסר ייעוד.

ט"ו בשבט - חג התעוררותם של האילנות בארץ ישראל מתרדמת החורף, הוא גם חג התעוררותו של עם ישראל מתרדמת גלותו.

פריחת האילנות בארץ גרמה לפריחת תקוותיו של עם ישראל לשוב ולהינטע מחדש בארצו. עם חזרתנו הפיזית לארצנו חזרנו גם להכות בה שורשים רוחניים, קמו והתעוררו כל המצוות התלויות בארץ ועמהן החלה לשוב ולפרוח תורת ארץ ישראל. לא עוד חיים מנותקים מהטבע, מהאדמה, מהקוממיות, אלא חיים שלמים, הכוללים בתוכם הכול: שמים וארץ, תורה שלמה שהכל בה - גם עבודה, גם דרך ארץ, גם לאום, גם ניצני מלוכה, גם גבורת הגוף עם גבורת הרוח.

ראש השנה לאילנות הוא גם ראש השנה לאילן האומה, להעמקת שורשיו בארץ מתחת ולהגבהת צמרתו אל השמים ממעל.

רבי שמואל בורנשטיין, שם משמואל (שמות, בשלח תרע"ב):
יש להבין בפלוגתת בית שמאי ובית הלל, דלביית שמאי באחד בשבט ראש השנה לאילנות, ולבית הלל בט"ו בו. דהנה זמן הגידול עד שיעמוד על מלואו הוא באדם עשרים שנה, והוא שלישי חיי האדם... וכן הוא בשנה ש"ב חדשים הם, ומתשרי עד שבט הוא שלישי השנה, ובהם יוצאין רוב גשמי השנה, ועולה השרף באילנות, ונמצאו הפירות חונטין מעתה. ובודאי כמו בגשמיות כן הוא ברוחניות, שהחיים החדשים שאדם משיג בתשרי מתאחדים באדם לאט לאט עד שבט, שאז עומד על מלואו, ואז הגיעה העת להתחזק ביתר כוח ועוצם בעבודת השי"ת בחיות חדשה לשאת פרי לטובה, ומאי פירות, מצוות. ועולם, שנה, נפש הם בבחינה אחת. ולפי זה יובן טעם מחלקותם, דבית שמאי סבירא להו בפשיטות דמאחד בתשרי עד אחד בשבט הם ד' חדשים, שלישי השנה, ובית הלל סבירא להו שהשנה מתחילה להתחשב מיום ט"ו בתשרי, שאמרו ז"ל נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, ובחג נידונין על המים, וכן הוא ברוחניות... על כן מסתיים שלישי השנה בט"ו בשבט.

רש"ר הירש, במעגלי השנה (ח"ב עמ' קח):

המחשבה השגרתית מה היא אומרת? בבוא עת הפריחה כאשר יחשף לעינינו האביב ברבבות ציצים ופרחים, או אז נחגוג בצהלה את חג אביב הטבע, אשר ברכו ד', שהוא גם חג אביבנו אנו. אבל המסורת היהודית העתיקה מצביעה בפנינו על האילנות הקרחים עוד בעיצומן של ימי חורף מושלגים, ממתיקה סוד איתנו ולוחשת באוזנינו מוסר השכל, הנה אלה האילנות חוגגים כבר היום את יום התחדשותו של האביב הבא. מבעד למעטה הקליפה הקפואה השסועה האפורה והצוננת, שמכרבלת את האילנות הערטילאיים מתחת לקליפה זו, החלו כבר לפכות במלוא חומם חיים חדשים ורעננים! מה נוקבים ויורדים חדרי בטן, הם דברי המוסר המאלפים המקופלים בבשורת אביב זו... צאו וראו אותם עניים סוערים לא נוחמו, ביום הולדת האביב בעיצומו של חורף, בט"ו בשבט, צאו וראו את האילנות בעידן התחדשות הצמיחה שלהם. הלא מקושטים היו בעדי עדיים בסנסני פירותיהם, בזרי עליהם, בפאר ענפיהם, והנה שודדו הפרות, נקטפו, הערים קמשו ונשרו בשלכת, ויבואו רוחות הסתיו וסופות החורף הנועזות ותכרותנה אף את העלה האחרון, נצפו ענף אחרי ענף, נתנו את קליפת העץ למשיסה וקרעוה לגזרים, ירו חיצו כפור שפגעו בלשד לב האילנות, הסתערו עליהם בשיטפונות מטר וברד ועטפוהו במרבדי פתיתים של קרה ושלג, כתרו את העצים ולפתו מכל עבר, ממזרח וממערב, מצפון ונגב טלטלום קדם ואחור, כפפו והשחו קומתם ימינה ושמאלה, עדי עפר, ועל אף כל זאת לא נשברו האילנות, לא הונמכה קומתם חרף כל הפורענות הזו יחגגו יום זה בתוך תוכם בפנימיות לבם, ולנוכח פני החורף ומוראותיו, את חג תחייתם, חג האביב.

